

2. Naturskog i Norge

De norske skogene inneholder anslagsvis 22 000 ulike plante- og dyrearter. Dette er omlag 2/3 av alle våre arter. Påvirkning av en art eller en enkelt faktor kan få betydning for resten av økosystemet. Kunnskap om hvordan skogøkosystemet er sammensatt og virker, er av fundamental betydning for vår langsiktige utnyttelse av skogressursene.

I dag vet vi at vi påvirker artssammensetningen i skogene våre ved måten vi skjøtter skogene på. Dersom vi skal greie å sikre det biologiske mangfoldet, må en derfor sikre et tilstrekkelig nettverk av naturskoger.

2.1 *Urskog/naturskog/kulturskog*

Et opprinnelig skogsamfunn framkommet naturlig med foryngelse fra de stedegne trærne defineres som en naturskog. En naturskog kan ha hatt en kontinuitet (vært på stedet) over flere tregenerasjoner, eller den er en førstegenerasjon under naturlig frammarsj.

Naturskogen er i dag mer eller mindre påvirket av menneskelig virksomhet (f.eks. forsiktig plukk-hogst). For å kalles naturskog må arealene ikke være utsatt for systematisk skogkultur, bestandspleie, grøfting eller gjødsling. Kort sagt kan naturskogen beskrives som et økosystem som er påvirket av menneskelige inngrep, men av en slik art at det ikke har virket forstyrrende på systemets utvikling.

Direktoratet for naturforvaltning har anslått at kun 10-20 % av skogarealet (maks 10 % av det produktive arealet) i dag kan defineres som naturskog.

En naturskog som ikke er påvirket av menneskelig aktivitet defineres som urskog. Dette betyr at både selve skogen og skogsmarka er urørt av menneskelige inngrep. Direktoratet har anslått at under 1 % av skogarealet i dag kan defineres som urskog.

I forbindelse med verneplanen er begrepet urskog også brukt på skoger som er noe menneskepåvirket. Det har likevel vært en forutsetning at påvirkningen ikke har vært bestemmende for skogens genmateriale, oppbygging og sammensetning for at en fortsatt skal kunne snakke om urskog.

Begrepet urskog er ofte blitt benyttet på den gamle urørte skogen, dvs. de seneste fasene i skogens utvikling. Et slikt skogbilde kan bestå i flere hundre år (klimakstilstand), men før eller siden skjer en foryngelse. I våre nordlige barskoger har skogbrann vært en naturlig foryngelsesfaktor. Skogbranner inntreffer med jevne mellomrom avhengig av sko-

gens beliggenhet (vegetasjonstype, fuktighet, høyde over havet m.m.). I Norge er også omfattende stormfelling en viktig faktor for foryngelse av gammelskogen. Dette spesielt i områder som er utsatt for de sterke vestlige høststormene.

Etter slike katastrofer er det bestandig en del levende trær tilbake, i tillegg til at en får mye død og døende ved i ulik grad av forråtnelse. Foryngelsen på slike flater er ofte i første omgang preget av en lauvtregenerasjon. Dette varierer likevel fra furuskog til granskog m.m. Barskogen kommer da gradvis inn på et senere stadium. Skogbranner påvirker treslagfordelingen ved at furutrærne i større grad overlever mens grantrærne dør.

I noen skogområder inntreffer ikke slike "katastrofeforyngelser", men det skjer en mer gradvis foryngelse ved at enkelttrær eller små grupper av trær dør og gir plass til nye. Slike "kontinuitetsmiljøer" er ofte knyttet til høyereliggende områder og mer fuktige og avskjermete steder i lavlandet.

Foryngelsesprosessene her fører derfor til at enkelttrær og grupper av trær overlever og står igjen. En vil ha trær i ulike utviklingsfaser fra små spirer til flere hundre år gamle kjemper. Innimellom trærne vil det ligge og stå døde trær i forskjellig grad av forråtnelse.

En urskog vil derfor ikke bare være den gamle klimaksskogen, men vil omfatte hele det opprinnelige skogøkosystemet med brann- og stormflater, ungskog, gammel skog og både bar- og lauvskog. I dag brukes derfor begrepet for å beskrive tilstanden i det opprinnelige skoglandskapet.

En skog som i stor grad er påvirket av mennesker, en «drevet» skog, defineres som en kulturskog. Naturskogen og kulturskogen skiller seg fra hverandre på en rekke viktige punkter. Vi finner ulikheter både i opprinnelse, foryngelse, utseende, biologisk sammensetning og nærings sirkulasjon.

Skogbruksnæringens hovedformål er å produsere trevirke. En ønsker å oppnå høy virkesproduksjon og god kvalitet. Dagens skogbruk bygger på en inndeling av skogen i ulike bestand. Dette er grunnlaget for en rasjonell behandling og forsyning av råstoff til industrien.

"Åpne hogster" (flatehogster m.m.) er det vanlige og foryngelsen starter på mer eller mindre snau-mark enten ved planting, såing eller naturlig. En har som siktemål at barskogen skal få best mulige

vekstforhold. Det legges vekt på raskt å etablere en bartreforyngelse som en ved hjelp av en aktiv skjøtsel dyrker fram til hogstmoden alder. Som resultat får en ensaldrete bestand og lite grov død/døende ved i skogen. For at det skal være mulig å drive et slikt intensivt skogbruk, er det nødvendig med et tett vegnett som er med på å fragmentere skogområdene.

Den utviklingen vi i dag ser innen skogbruket med en større fokusering på biologisk mangfold og et flersidig skogbruk, vil bidra positivt til at barskogene beholder en større variasjon enn det vi har sett innen bestandsskogbruket fram til nå. Men fortsatt vil det være slik at skogen er ung i biologisk forstand når den av skogbruket regnes som «hogstmoden».

2.2 Verdien av naturskog

Å sikre det biologiske mangfoldet er en forutsetning for en framtidig bærekraftig utvikling. Med biologisk mangfold menes at en har et:

- Mangfold av økosystemer. Variasjon innenfor og mellom biotoper og variasjon i økologiske prosesser.
- Mangfold av arter. Antall arter og forholdet mellom disse.
- Genetisk mangfold. Den genetiske variasjonen innenfor ulike arter eller populasjoner.

Kulturskogen er vesentlig forskjellig fra naturskogen. Vi mangler en god del kunnskap om effektene av de ulike inngrepene, men ut fra de undersøkelsene som er foretatt kan en slå fast at artsmangfoldet i en kulturskog er vesentlig endret fra en urskog.

Naturskogen er preget av en stor variasjon i plante- og dyreliv. Trær i alle utviklingsstadier med liggende og stående døde trær i ulik grad av forråtnelse, skaper matfornad og leveområder for et utall dyre- og plantearter. Vi vet i dag at mange av disse artene er helt avhengige av at det finnes lite påvirkede barskogmiljøer. Særlig gjelder dette insekter, sopp, lav og moser.

Årsaken til at en har det store mangfoldet og den spesialiserte flora og fauna knyttet til naturskog skyldes oftest en eller flere av følgende faktorer:

- Den store variasjonen i miljøer som er forårsaket av treslagsblanding og aldersfordeling i busk- og treskiktet, skaper mange livsmiljøer. Dette gir i sin tur stor artsrikdom.
- Det urørte miljøet gir muligheter for utvikling av naturlige næringskjeder og reguleringsmekanismer hvor rovdyr, byttedyr og parasitter er innblandet.

- Forekomsten av gamle, døende eller døde trær (ulike nedbrytingsstadier), spesielt lauvtrær, er nødvendig for at mange dyre- og plantearter skal eksistere.
- Arten er avhengig av stabilt mikroklima med lite vind, høy luftfuktighet og/eller skygge.
- Arten etablerer seg langsomt og trenger skog som har stått relativt upåvirket i 300 år eller mer.

2.3 Internasjonalt ansvar

Problemstillinger knyttet til vern og bærekraftig bruk av skog har de siste årene fått økende internasjonal oppmerksomhet. I 1992 ble den første internasjonale konvensjonen om vern og forvaltning av det samlede biologiske mangfoldet utarbeidet. Denne "Biodiversitetskonvensjonen" slår fast at en bærekraftig forvaltning innebærer at det biologiske mangfoldet må sikres. Det presiseres også at konsekvensen av dette er at næringsutøvelse ikke må skje på bekostning av mangfoldet.

Denne konvensjonen forplikter landene til å iverksette tiltak for vern, restaurering og bærekraftig bruk av det biologiske mangfoldet. Det heter bla. at hvert land skal:

- Etablere et system av beskyttede områder eller områder der særlige tiltak må settes inn for å bevare mangfoldet.
- Fremme vern av økosystemene, naturlige habitater og opprettholdelse av levedyktige bestander av arter i deres naturlige omgivelser.
- Regulere eller forvalte biologiske ressurser som er viktige for bevaring av biologisk mangfold, enten det er innefor eller utenfor vernet områder, med sikte på bevaring og bærekraftig bruk av dem.
- Fremme en miljømessig forsvarlig og bærekraftig utvikling i områder som grenser til beskyttede områder med henblikk på å fremme vern av disse områdene.

Det ble også vedtatt en erklæring med prinsipper om forvaltning, bevaring, og bærekraftig bruk av alle skoger. Her heter det bla. at:

«Nasjonal politikk og/eller lover som er rettet mot forvaltning, bevaring og bærekraftig utvikling av skogen bør omfatte beskyttelse av økologisk levedyktige, representative eller unike forekomster av skog, herunder opprinnelig urskog, kulturelle, åndelige, historiske, religiøse og andre unike og verdifulle skoger av nasjonal betydning.»

På Ministerkonferansen for beskyttelse av Europas skoger, som ble arrangert i Helsinki i 1992, ble det utviklet generelle retningslinjer for bærekraftig forvaltning av skog. I en resolusjon heter det her at det

bør tas hensyn til bevaring av truede arter og økosystemer i utviklingen av den nasjonale skogpolitikken, og at det bør etableres et sammenhengende økologisk nettverk av representative og truede skogtyper.

I internasjonal sammenheng har Norge hatt en aktiv rolle i å få iverksatt forpliktende avtaler for arbeidet med å verne om det biologiske mangfoldet. En av de mest sentrale er «Bern-konvensjonen» fra 1976. Medlemslandene forplikter seg her til å totalfredre en rekke trua plante- og dyrearter, og forvalte den øvrige flora og fauna slik at ingen arter kommer i fare for å utrykkes. Det legges her stor vekt på artenes leveområder.

Norge har også vært en av initiativtakerne til å få slått fast at prinsippet om «føre-var» skal være grunnleggende for en bærekraftig utvikling (Bergen-konferansen mai-1990). Dette betyr at «tvilen skal komme naturen til gode». Dersom vi på bakgrunn av dagens kunnskap kan påpeke at ulike foreslåtte inngrep i naturmiljøet innebærer farer for alvorlige skader, skal mangel på full vitenskapelig sikkerhet ikke bli brukt som en grunn til å utsette forebyggende tiltak med sikte på å unngå miljøforringelse.

«Vår felles framtid» (1987) er rapporten fra Verdenskommisjonen for miljø og utvikling. Dette er en internasjonal rapport utarbeidet for FN. Verdenskommisjonens arbeid har i stor utstrekning bidratt til å sette miljøvern på den politiske dagsorden over hele verden.

Et sentralt begrep i kommisjonens arbeid er «bærekraftig utvikling». «Bærekraftig utvikling» er en utvikling som tilfredsstiller dagens behov uten å ødelegge fremtidige generasjoners muligheter til å tilfredsstille sine behov.

I denne sammenheng blir det lagt stor vekt på å sikre arts mangfoldet og genressursene i naturen. Vern av ulike økosystemer vil være en tjenlig måte å løse dette på, og kommisjonen mente at det ville være nødvendig for framtidig utvikling at 15 % av alle naturtyper ble vernet.

Vern av lite påvirkte skoger har høy prioritet over hele verden. Dette gjelder såvel tropiske regnskoger som nordlige barskogområder. Ved IUCNs nasjonalparks-konferanse i Carracas i 1992 ble det understreket at sikring av det biologiske mangfoldet betinget et vern av 10 % av alle naturtyper innen år 2000. Vern av barskog er også fremhevet i St. meld. nr. 17 (1998-99). Verdiskaping og miljø – muligheter i skogsektoren.

Våre naboland Sverige og Finland har alt sikret større arealer med urskogprega barskogområder,

Sverige ca. 3,6 % og Finland ca. 2,1 %. Norge vil med den vedtatte verneplanen for barskog ha vernet 1,06 % av den produktive barskogen.

2.4 Verneformål og vernemotiver

Verneplanen er et viktig bidrag i arbeidet med å sikre det biologiske mangfoldet i skog. Formålet med verneplanen for barskog er å bevare det typiske og de sjeldne/trua elementene i norsk barskognatur.

Verneplanen må derfor inneholde et landsomfattende nettverk av mest mulig urørte områder slik at en kan forsøke å få sikret den naturlige variasjonen i barskognaturen. I tillegg skal verneplanen forsøke å fange opp spesielle lokaliteter der sjeldne skogtyper eller plante- og/eller dyresamfunn finnes.

Det sentrale barskogutvalget (se kapittel 5) har i sin innstilling beskrevet motivene for vern av urørte/lite påvirkte barskoger. Det ble her påpekt at det i dag er lite igjen av rene urskoger, men det finnes fortsatt områder med lite påvirkte naturskoger. Utvalget har beskrevet følgende vernemotiver (Barskogutvalget 1988):

Naturskog er genbanker

Mange arter knyttet til urørte skogsmiljøer kan komme til anvendelse. Et viktig område er naturlige fiender av skadegjørende organismer. Følsomme arter kan få funksjon som «indikatorer» på miljøendringer som ellers er vanskelige å måle. Avlsarbeidet med skogstrær er avhengig av det råmateriale som ligger i mangfoldet av naturgitte genotyper. Genbevaring knytter seg til fauna og flora generelt.

Naturskog er referanseområder

Naturens økosystemer er under stadig større påvirkning av menneskeskapte forurensninger og inngrep. Virkningen av dagens skogbruk på fauna, flora, vannkvalitet osv. kan bare avklares ved sammenligning med urørt/lite berørt skog.

Naturovervåking vil bli et svært viktig arbeidsfelt i tiden fremover. For å kunne kartlegge følgene av klimaendringene og for kontinuerlig miljøovervåking av f.eks. sur nedbør og langtransporterte og lokale luftforurensninger, er naturskoger svært tjenlig.

Naturskog er «økologiske laboratorier» for forskning og undervisning.

Mange grunnforskningsoppgaver er knyttet til urørt skog, særlig innen økologien. Studier i forbindelse med systemets vekst og utvikling der en fokuserer på energistrømmene, nærings- og stofftransporten er av sentral betydning i forbindelse med overvåking av miljøet. Dyre- og plantearter, hvorav flere er sjeldne, kan studeres under naturgitte betingelser.

Grunnforskning omkring skogens naturlige vegetasjons- og suksesjonsdynamikk, herunder naturlig foryngelse og vitalitet, samt skade- og nytteorganismenes økologi, vil være av stor praktisk nytte.

Naturskog inneholder sjeldne og truede plante- og dyrearter

Naturskogene er artsrike på planter og dyr. Mange av artene er sjeldne, fordi de er knyttet til selve urskogstilstanden. Urskogsrester kan også være viktige funksjonsområder for arter som streifer over større områder, f.eks. hekkeplass for rovfugl eller hiområder for store rovdyr. Vern av barskog er et viktig bidrag til bevaring av artsrikdom i skog.

Naturskog gir verdifull naturopplevelse

Naturskogene gir en spesiell naturopplevelse, med elementer av tidløshet og villmark. Her når trærne sine største dimensjoner, og vi vet at skogbildet er fremkommet gjennom naturens egne prosesser. Vi vil få et innblikk i et skogsmiljø som en gang var vanlig i Norge. Gjennom vern gir vi også fremtidige generasjoner mulighet til å oppleve og studere urørt skog.

Naturskog er en del av vår naturarv

Naturskog skog er naturhistoriske dokumenter, som hører til vår felles naturarv. På lik linje med kulturarven er naturarven en viktig del av vår nasjonale identitet. Naturskog med innslag av myrområder inneholder bla. lagret informasjon om skogens innvandring og historie ved pollen som er konservert i myrenes ulike dybdelag.

Naturskog har en egenverdi

Det er i dag økende forståelse for at lite påvirket natur, med tilhørende fauna og flora, har en egenverdi, og at slik natur bør bevares selv når det ikke knytter seg direkte økonomiske nytteverdier til den.